

15 χρόνια από τον Δεκέμβρη της εξέγερσης: Καταδικάζοντας την κανονικότητα (από όπου και αν προέρχεται...)

Τον Δεκέμβρη του 2009, μόλις ένα χρόνο μετά τα γεγονότα που ακολούθησαν της δολοφονίας του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου σε όλη την Ελλάδα και με την επίδρασή τους στην κοινωνική πραγματικότητα να είναι ακόμα υπερβολικά φρέσκια, δεν υπήρχε τμήμα του αντικαπιταλιστικού κινήματος που να μην βρίσκεται σε εγρήγορση εξαιτίας του συμπληρώματος ενός χρόνου από τις ημέρες της εξέγερσης. Ένα σωρό εκδηλώσεις απολογιστικού και αναστοχαστικού χαρακτήρα γινόντουσαν σε όλη την Ελλάδα, κείμενα προσωπικά (μέσα από την, πρωτοεμφανιζόμενη τότε, μορφή των blogs) και συλλογικά που επιχειρούσαν να αναλύσουν τις παρακαταθήκες και τα διδάγματα της εξέγερσης έκαναν διαρκώς την εμφάνισή τους, αγωνίες εκφραζόντουσαν για το αν η πορεία για τον ένα χρόνο από την δολοφονία του Αλέξη θα ήταν η αφορμή για να επιβεβαιωθεί πως τα «παιδιά» του Δεκέμβρη «δεν είπαμε ακόμα την τελευταία λέξη» ή θα λειτουργούσε ως η οριστική και αμετάκλητη επικύρωση πως δεν αρκεί η εξέγερση να είναι ζωντανή μέσα μας για να ξαναζωντανέψει στον δρόμο: ο Δεκέμβρης έμοιαζε με έναν παράδοξο τρόπο να είναι πολύ κοντά μας και ταυτόχρονα πολύ μακριά μας.

Οι συμπεριφορές εκείνες εμφάνιζαν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά με τόσο μεγάλη συχνότητα που καθιστούσε αδύνατο το να πρόκειται για τυχαιότητα. Μια από αυτές είχε να κάνει με τη συνειδητοποίηση πως αυτό που είχε συμβεί μόλις ένα χρόνο πριν δεν μπορούσε παρά να εκλαμβάνεται ως ιστορικής σημασίας γεγονός και ως τέτοιο έπρεπε να προσεγγιστεί, χαρακτηριστικό που με τη σειρά του παρήγαγε και μια μεγάλη αμηχανία: πώς να προσεγγίσεις κάτι τόσο ιστορικό σε τόσο μικρή απόσταση; Πώς να υιοθετήσεις την απαραίτητη αποστασιοποίηση για την ανάλυσή του όταν καλά-καλά δεν είναι βέβαιο πως έχει ολοκληρωθεί; Μια δεύτερη συμπεριφορά –εξίσου αμηχανη– είχε να κάνει με το γεγονός ότι κάθε τι που ειπωνόταν για τον Δεκέμβρη έπρεπε ντε και καλά να ενταχθεί στο εκάστοτε δομημένο πρόταγμα, προσπάθεια εξ ορισμού μάταια όταν γίνεται από τους πάντες: αν ο Δεκέμβρης είχε ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο, τότε δεν άνηκε σε όλους. Ωστόσο γιατί μιλάνε όλοι για αυτόν;

Μια υπόρρητη απογοήτευση υποννοούνταν διαρκώς εξαιτίας όλων των παραπάνω: μήπως ο Δεκέμβρης ήταν για όλους μια μεγάλη χαμένη ευκαιρία; Μήπως αναλύουμε την εκκωφαντική μας ήττα να δώσουμε περιεχόμενο και κατεύθυνση σε μια εξεγερμένη κοινωνία; Μήπως η Ιστορία πέρασε

από μπροστά μας και αποδειχθήκαμε ανίκανοι να κάνουμε κάτι παραπάνω πέρα από το να την κοιτάμε; Σε μια από τις πολλές εκδηλώσεις εκείνων των ημερών, στο ασφυκτικά γεμάτο αμφιθέατρο κάποιας σχολής, ένα μέλος της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς, αντιλαμβανόμενο την υπόρρητη αυτή αμηχανία να αναδύεται πλάι σε βαρύγδουπες τοποθετήσεις, επιχείρησε να το κάνει σε όλους πιο εύκολο σε μια αποστροφή της τοποθέτησής του: «Ας είμαστε ειλικρινείς: δεν μπορούμε να πούμε με σοβαρότητα πως η Αριστερά έπαιξε τόσο μεγάλο ρόλο τον Δεκέμβρη. Διότι αν το έκανε, ο Δεκέμβρης θα ήταν κάτι πολύ παραπάνω». Το σχήμα έμοιαζε ανακουφιστικό: το ότι η πρωτοπορία και οι μάζες δεν συναντήθηκαν ίσως να είχε να κάνει με αδυναμίες της πρωτοπορίας ή ίσως με την ανωριμότητα των μαζών ή ίσως με λίγο και από τα δυο αλλά σε κάθε περίπτωση, παρά τη χαμένη ευκαιρία, ένα δεν πρέπει να αμφισβητήσουμε. Την χρησιμότητα της πρωτοπορίας — αν θέλουμε οι Δεκέμβρηδες να είναι «κάτι πολύ παραπάνω».

Υπάρχει άλλωστε μια πάγια αναγκαιότητα που δίνει υπόσταση στις οργανωμένες δυνάμεις που αναφέρονται στην επανάσταση: ο αυθορμητισμός είναι χρήσιμος μόνο αν μετασχηματιστεί σε συνείδηση και η συνείδηση στρώνει το χαλί στην οργάνωση. Η οργάνωση με τη σειρά της σπρώχνει τον κόσμο στον αγώνα και, μέσα από τους αγώνες, νέες συνειδήσεις δημιουργούνται και έτσι τροφοδοτούν την οργάνωση σε μια κυκλική διαδικασία που συσσωρευτικά ονομάζεται επανάσταση. Η μεγάλη αναταραχή μιας εξέγερσης συγκροτεί μια υπέροχη κατάσταση αλλά –προς Θεού– δεν πρέπει να ανατρέπει τα επαναστατικά (μας) σχήματα έτσι όπως τα ξέρουμε: οι εξεγέρσεις οφείλουν να γίνουν αντιληπτές ως επιταχυντές των διαδικασιών πολιτικοποίησης και συνειδητοποίησης της κοινωνίας και πρέπει να είμαστε έτοιμοι να παρέμβουμε έγκαιρα σε αυτές (αν είναι δυνατόν μάλιστα, καλό είναι και να τις προβλέπουμε πριν γίνονται...) για να δώσουμε περιεχόμενο και προσανατολισμό στη χαοτική τους μορφή. Σωστά; Λάθος...

Η χρονομηχανή του Δεκέμβρη

Τι είναι αυτό που διαχωρίζει την έννοια του ρεφορμισμού από αυτή της επανάστασης; Απλά πράγματα: ρεφορμιστές είναι εκείνοι που ισχυρίζονται πως τον καπιταλισμό θα τον μεταρρυθμίσουμε, επαναστάτες εκείνοι που διατείνονται πως θα τον ανατρέψουμε. Φυσικά, αυτά δεν γίνονται από τη μια μέρα στην άλλη: ακόμα και οι θιασώτες της επανάστασης είναι αναγκασμένοι να ζουν μέσα σε μια συνθήκη διαρκούς ρεφορμισμού και παρέμβασης σε αγώνες με συγκεκριμένα επίδικα, που διεξάγονται πολύ μακριά από το να είναι σε θέση να μιλήσουν για συνολική ανατροπή του συστήματος.

Η κυριαρχία του καπιταλιστικού αφηγήματος, έτσι όπως συντελέστηκε μέσα στον 20ο αιώνα και κορυφώθηκε μέσω υπεροπτικών αναλύσεων από θιασώτες του φιλελευθερισμού περί «τέλους της Ιστορίας», συγκρότησε μια κανονικότητα που έκανε δυσδιάκριτα τα αληθινά όρια ανάμεσα στους επαναστάτες και τους ρεφορμιστές και την ίδια την έννοια της επανάστασης να μοιάζει περισσότερο με μια δήλωση αρχής και λιγότερο με μια υπαρκτή –τουλάχιστον στο άμεσο μέλλον– πιθανότητα.

Τα όσα ακολούθησαν της 6ης Δεκέμβρη του 2008 και για περίπου ένα μήνα στην Ελλάδα υπήρξαν

ιστορικά –και βιώθηκαν από όλους μας συναισθανόμενοι διαισθητικά την ιστορικότητά τους– διότι ήρθαν να ραγίσουν αυτή την κανονικότητα: η αδυναμία να δοθεί μια πειστική και συγκεκριμένη απάντηση αναφορικά με το περιεχόμενο του Δεκέμβρη υπήρξε η ουσιαστική του πρωτοτυπία και ως εκ τούτου το στοιχείο που τον έκανε τόσο κομβικό. Ο Δεκέμβρης δεν περιοριζόταν σε άμεσες διεκδικήσεις και δεν ασχολούνταν με συγκεκριμένα προτάγματα. Ήθελε τα πάντα και ας μην ήξερε πώς να τα κατακτήσει. Δεν είχε πρόθεση να συνδιαλλαγεί με την εξουσία που είχε απέναντί του, δεν υπήρχε στο κέντρο του κάποιο αίτημα που η υλοποίησή του θα έστελνε νικητές τους εξεγερμένους ανθρώπους του στο σπίτι τους. Δεν υπήρχε όριο στον αγώνα των τελευταίων, έφτιαχναν έναν κόσμο μέσα στον κόσμο: πρωτοφανή πράγματα για τις σύγχρονες γενιές.

Δεν ανακαλύπτει βέβαια κανείς την Αμερική μπροστά στη διαπίστωση πως το αδιάλλακτα επαναστατικό πνεύμα του Δεκέμβρη υπήρξε παντελώς αναντίστοιχο των αντικειμενικών συνθηκών. Ούτε χρειάζεται να είναι κανείς κάποιος μεγάλος και τρανός πολιτικός αναλυτής για να διαπιστώσει πως ο γρήγορος κορεσμός της συνθήκης του Δεκέμβρη ήταν το νομοτελειακό αποτέλεσμα της αναντιστοιχίας αυτής. Υπό μια έννοια, είχαμε να κάνουμε με μια χρονομηχανή: βιώσαμε το trailer ενός επαναστατικού μέλλοντος που κανείς δεν ξέρει πότε (και αν) θα (ξανα)προκύψει. Και το σημαντικότερο (αλλά και πιο άβολο): ο Δεκέμβρης έπιασε στον ύπνο ακόμα και όσους προετοιμάζουν αυτό το μέλλον με επιμονή και υπομονή.

Εδώ ακριβώς έγκειται και η αμηχανία της διαχείρισης αυτής της αντίφασης: αν ο αυθορμητισμός είναι κατώτερος της οργανωμένης πάλης, γιατί ήταν ο πρώτος που ράγισε τόσο επιθετικά την κανονικότητα με τρόπο που η τελευταία δεν το κατάφερε ποτέ; Γιατί, εκτός από την εξουσία, ήταν και το αντικαπιταλιστικό ρεύμα της κοινωνίας που πιάστηκε στον ύπνο; Ας το θέσουμε λίγο πιο χοντροκομμένα: γιατί ο Δεκέμβρης, έστω και υπόρρητα, οριοθέτησε τις οργανωμένες επαναστατικές δυνάμεις της κοινωνίας ως τμήμα της κανονικότητας με την οποία αναμετρήθηκε αντί να τις εξαιρέσει από αυτή και να τις αφήσει να «μονομαχήσουν» για να του δώσουν ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο;

Στην πραγματικότητα ωστόσο, αυτό ακριβώς είναι η εξέγερση: η αντιστροφή της συνθήκης που θέλει το οργανωμένο κίνημα να παρεμβαίνει στην κοινωνία για να την αλλάξει. Για αυτό οι εξεγέρσεις είναι τόσο συναρπαστικές καταστάσεις: γιατί «γεννάνε» κινήματα και κατ' επέκταση επαναδιαμορφώνουν και ενσωματώνουν τα ήδη υπάρχοντα, δεν «γεννιούνται» από αυτά. Γιατί η κανονικότητα έτσι όπως την αντιλαμβάνονται, τα περιλαμβάνει, δεν τα εξαιρεί. Το αληθινό ερώτημα είναι αν τα οργανωμένα κινήματα έχουν τα αντανakλαστικά να καταλάβουν πως είναι η ώρα να διαμορφωθούν αντί να διαμορφώσουν, αν θα υπάρξουν δεκτικά σε αυτή τη διαδικασία ή θα επιχειρήσουν κοντόφθαλμα να τη φέρουν στα μέτρα τους. Σε κάθε περίπτωση, μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα: σε πρωτότυπες και καινούριες εποχές, σε εποχές που νέα συλλογικά υποκείμενα αναδύονται και νέες πολιτικές διάλεκτοι μεταξύ τους δημιουργούνται, η ψευδαίσθηση πως θα μπορέσεις να βρεις τη θέση σου σε όλα αυτά απλά ακολουθώντας απρόσκοπτα τα σχέδια που εφάρμοζες πριν από όλα αυτά είναι η συνταγή της ήττας.

Μια συζήτηση που δεν έγινε ποτέ

Στις πολιτικές, απολογιστικού και εν πολλοίς αυτοκριτικού τύπου συζητήσεις που διεξάγονται στους κινηματικούς κύκλους τα τελευταία χρόνια της μεγάλης δεξιάς στροφής της κοινωνίας, το χρονικό σύνορο ανάμεσα στις εποχές των μεγάλων ευκαιριών και της έναρξης της αντιδραστικής αντεπίθεσης που συντελείται μέχρι και σήμερα οριοθετείται γύρω στο 2015. Χονδρικά δηλαδή κατά την περίοδο της κυβερνητικής ανόδου του ΣΥΡΙΖΑ, των προσδοκιών που αυτή διέψευσε και της συνεπαγόμενης εδραίωσης της αντίληψης περί «μη εναλλακτικής» που ήρθε σετ με τη μνημονιακή μετάλλαξή του. Το πρόβλημα με αυτές τις συζητήσεις είναι πως αν και εντοπίζουν εύκολα τις αιτίες της κινηματικής οπισθοχώρησης στην ηγεμόνευση του ρεφορμισμού εντός των κοινωνικών διεκδικήσεων, αδυνατούν να εκτιμήσουν πώς προέκυψαν αυτές.

Όμως η παραδοχή πως ο ρεφορμισμός του ΣΥΡΙΖΑ ηγεμόνευσε και έτσι, σταδιακά, όλα πήγαν δεξιότερα είναι μόνο η μισή αλήθεια. Η άλλη μισή έχει να κάνει ακριβώς με το γεγονός πως οι δυνάμεις του αντικαπιταλιστικού κινήματος υπήρξαν δυσκίνητες ως προς την προσαρμογή τους στα δεδομένα και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που εισήγαγε ο Δεκέμβρης του 2008 ως αυτονόητο σημείο τομής στην ταξική σύγκρουση της τελευταίας 15ετίας και αντικειμενικός «πρόλογος» της κοινωνικής αναταραχής των επόμενων χρόνων.

Η δυσκινησία αυτή δεν είναι ανεξάρτητη από τη ρεφορμιστική ηγεμόνευση. Αντίθετα, η τελευταία είναι ο λογικός τερματισμός μιας πολιτικής μεθοδολογίας που, ούτε λίγο ούτε πολύ, αρνείται να ορίσει την εργατική τάξη ως κάτι παραπάνω από μια κρίσιμη μάζα, ως κάτι παραπάνω από ένα target group δυνητικά δεκτικό σε κάποιο μεγάλο πολιτικό σχέδιο. Αρνείται σε τελική ανάλυση να την αναγνωρίσει ως ένα υποκείμενο που έχει την δυνατότητα να ασκήσει πολιτική για τον εαυτό του. Και όμως, αν κάτι άφησε ως παρακαταθήκη ο Δεκέμβρης του 2008 ήταν ακριβώς οι προοπτικές αυτής της δυνατότητας.

Σε ένα κοινωνικό περιβάλλον όπως το ελληνικό όπου παραδοσιακά η «πραγματική κίνηση, η οποία αίρει την παρούσα κατάσταση» (και που λέγεται «κομμουνισμός») εκφραζόταν κατά συντριπτική πλειονότητα από (μεγάλες ή μικρές) συλλογικοποιήσεις ιδεολογικής φυσιογνωμίας, το ξεπήδημα αμέτρητων κινήσεων με αμιγώς κοινωνικά χαρακτηριστικά σε όλη τη χώρα, κινήσεων που δεν λειτουργούσαν ως προεκτάσεις εκ των προτέρων διαμορφωμένων πολιτικών χώρων αλλά ως το αποτέλεσμα της σποράς μιας εξεγερσιακής διαδικασίας, δημιούργησε ένα σκηνικό πρωτοφανούς πρωτοτυπίας. Από τις εργασιακές επιτροπές και την ίδρυση νέων σωματείων μέχρι τις κοινωνικές κουζίνες, τα δίκτυα αλληλεγγύης και τις μονοθεματικές κινήσεις γειτονιών και από διαφόρων ειδών πολιτιστικές ομαδοποιήσεις μέχρι μια άνευ προηγουμένου πολιτικοποίηση στις εξέδρες των γηπέδων, το συλλογικό υποκείμενο που συγκροτήθηκε μέσα στο Δεκέμβρη λειτουργούσε –είτε οικειοποιούνταν παλιές μορφές οργάνωσης είτε εφεύρισκε νέες– ως «τάξη για τον εαυτό της».

Η συζήτηση για την οργανωτική αναβάθμιση όλης αυτής της κατάστασης –για το κατά πόσο οι διάφοροι ειδών συνδικαλιστικές κινήσεις θα μπορούσαν να διαχωριστούν οργανωτικά από τη

γραφειοκρατία της ΓΣΕΕ για παράδειγμα ή για το κατά πόσο οι συνελεύσεις γειτονιών θα μπορούσαν να συνδεθούν οργανικά με τις συνδικαλιστικές διεργασίες- δεν έγινε ποτέ διότι για τις οργανώσεις του αντικαπιταλιστικού κινήματος εκλήφθηκε ως περιττή. Το ζητούμενο για αυτές παρέμεινε πάντα η πρόσβαση στις δομές των «παιδιών του Δεκέμβρη» προκειμένου να προωθηθεί το μεγάλο πολιτικό σχέδιο: ο ρεφορμισμός δεν νίκησε τον αντικαπιταλισμό, απλά ο τελευταίος είχε αποτύχει κοιτώντας τις παρακαταθήκες του Δεκέμβρη να αποφύγει να είναι ρεφορμιστικός. Στο τέλος, απλά κέρδισε η πιο επαγγελματική τάση του ρεφορμισμού.

Μια όμορφη εικόνα από το μέλλον

Αν υπήρχε μια δύναμη που κατάλαβε καλύτερα από κάθε άλλη το προς το πού πάει η δουλειά με τον Δεκέμβρη και μάλιστα πολύ γρήγορα ήταν το έμπειρο ΚΚΕ: αυτονόητα διαχώρισε τη στάση του άμεσα διότι αντιλήφθηκε ότι αυτή η κατάσταση και τα όσα εγκυμονούσε εμπεριείχαν τη δυνατότητα να ανατρέψουν την κινηματική τάξη πραγμάτων έτσι όπως την ξέρει και την υπερασπίζεται το ΚΚΕ εδώ και δεκαετίες. Η αφήγησή του φυσικά για τον Δεκέμβρη, ότι δηλαδή ήταν απλά ένα τυφλό ξέσπασμα βίας που είχε ημερομηνία λήξης γιατί δεν καθοριζόταν από τίποτα άλλο πέρα από την βία, δεν είναι μόνο δική του. Είναι και η κυρίαρχη, συστημική αφήγηση για τα γεγονότα εκείνων των ημερών.

Δεν προκαλεί έκπληξη φυσικά το γεγονός ότι μια τέτοιου τύπου κοντόφθαλμη αφήγηση αγνοεί τις εστίες διαλόγου, συνύπαρξης και συλλογικοποίησης που διαμορφώθηκαν πλάι στην φλόγα του Δεκέμβρη ούτε βέβαια το ότι ήταν αυτές οι δομές που καθόρισαν με την κινητικότητά τους τη μεγάλη ταξική σύγκρουση που ακολούθησε τα επόμενα χρόνια μέσα στην ελληνική κοινωνία προτού αυτοδιαλυθούν σταδιακά υπό την πίεση για την υποτιθέμενη αναγκαιότητα του μεγάλου κεντρικού πολιτικού φορέα που θα κάνει τη δουλειά. Βασική προϋπόθεση, άλλωστε, για την κοινωνική ηγεμονία του Κράτους είναι η προώθηση της αντίληψης πως είναι μόνο το ίδιο που κατέχει το μονοπώλιο της πολιτικής (και άρα οι δυνάμεις που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο κινούνται εντός του).

Γι' αυτό ο Δεκέμβρης ήταν μια τόσο όμορφη εικόνα, γι' αυτό έμοιαζε να μας έρχεται από το μέλλον: ήταν η εικόνα μιας κοινωνίας που αφαιρεί από το Κράτος το μονοπώλιο της πολιτικής, την παίρνει στα χέρια της και την ασκεί για τον εαυτό της αδιαμεσολάβητα — προφανώς αυτή η διεκδίκηση δεν μπορεί παρά να εμπεριέχει τη βία και τη σύγκρουση. Αυτή η εικόνα από το μέλλον, αυτή η παρένθεση στην κανονικότητα δεν παίρνει τυχαία μυθολογικά χαρακτηριστικά στο σήμερα όταν, 15 χρόνια μετά από εκείνο τον άγριο και ελευθεριακό μήνα, πληθαίνουν όλο και περισσότερο στις κινηματικές διεργασίες οι παρουσίες που τον έζησαν υπό το ξέγνοιαστο πρίσμα της εφηβικής ματιάς. Μην το ξεχνάμε: η γενιά του Αλέξη φέτος κλείνει τα 30 και είναι μεγαλωμένη σε ένα καθεστώς εργασιακής επισφάλειας και αντεπίθεσης του αυταρχισμού. Όμως εκείνος ο Δεκέμβρης δεν εξελίχθηκε σε κάποιο μυθολογικό χρόνο και τόπο, τα υποκείμενά του δεν είναι τα αγάλματα ενός ένδοξου παρελθόντος, είναι η ίδια η κοινωνία που σήμερα ζει και αναπνέει στους ίδιους δρόμους που τότε ανήκαν σε όλους.

Ο Δεκέμβρης λειτούργησε συγκροτητικά: στη μεγάλη κοινωνική πόλωση της δεκαετίας του '10 που συνεχίζεται και στα πρώτα χρόνια του '20, ο πόλος των από κάτω συγκροτήθηκε εκείνο τον μήνα.

Συγκροτήθηκε με τις δικές του αφηγήσεις, με τον δικό του τον τρόπο. Οι μορφές άλλαξαν, τα περιεχόμενα διαφοροποιήθηκαν, οι συσχετισμοί επαναδιαμορφώθηκαν, η Ιστορία άλλωστε είναι σπирάλ: οι καθοδικές καμπές της δίνουν τη θέση τους σε ανοδικές καμπές. Όμως οι πρώτες ύλες παραμένουν εδώ: όσοι διαμορφωθήκαμε πολιτικά εκείνο τον μήνα, όσοι βγήκαμε ένα πρωί στον δρόμο γιατί νιώσαμε πως αν δεν το κάνουμε θα το μετανιώνουμε για πάντα και τελικά, αποφασίσαμε να μην γυρίσουμε ποτέ σπίτι, είμαστε εμείς η ίδια γενιά που βιώνει πάνω της τον ρεβανσισμό της εξουσίας και οφείλουμε να σκαρφαλώσουμε και πάλι στην πάνω πλευρά του σπирάλ μας.

Η εμπειρία του Δεκέμβρη είναι πρωτόγνωρη, η σχετικοποίηση των συνόρων ανάμεσα στην οργανωμένη πάλη και τον αυθορμητισμό της λαϊκής οργής μια μεγάλη πολυτέλεια ως βίωμα αλλά και μια συνθήκη που μοιάζει να ισορροπεί σε ένα τεντωμένο σκοινί και αυτό το τεντωμένο σκοινί είναι που πρέπει να διανύσουμε με την ίδια όρεξη και το ίδιο πάθος που είχαμε τις μέρες εκείνου του άγριου Χειμώνα. Οι εξεγέρσεις δεν έρχονται κατά παραγγελία, δεν προβλέπονται, δεν καθοδηγούνται, κάθε γενιά βιώνει το πολύ μία — και αυτό αν είναι τυχερή. Στο τέλος της ημέρας, το ζήτημα είναι να κρατάμε ζωντανό το πνεύμα της εξέγερσης μας σε κάθε μικρή και κάθε μεγάλη μας μάχη, να μην δεχθούμε πως το προκαθορισμένο σκηνικό στο οποίο ζούμε θα μείνει για πάντα στατικό, καλοτακτοποιημένο και συμφιλιωτικό σαν ένα μεγάλο γιορτινό δέντρο στην πλατεία Συντάγματος που δεν νοείται να μείνει ανέγγιχτο όσο η εξουσία δολοφονεί.